

dendir. Aşap devrinin son zamanlarında uzun süre Dimaşk'ta yaşadığı dikkate alınarak tâbiin neslinden kabul edilmiştir.

Hicrî II. yüzyılın başlarında akaid konularında ortaya attığı Selef inancına aykırı görüşleriyle dikkati çekti. Dimaşk, Basra, Kûfe gibi merkezleri dolaşarak görüşlerini yaymaya çalıştı. Kûfe'de karşılaştığı Cehm b. Safvân ile ilmî sohbetlerde bulundu ve ilâhî sıfatlar konusunda onu etkiledi. Vehb b. Münebbih ile de çeşitli zamanlarda görüşüp ilâhî sıfatlar meselesini tartıştı. Rakka'ya giderek orada Cezîre, Azerbaycan ve Ermenistan Valisi Muhammed b. Mervân'ın himayesine girdi; onun oğlu ve müstakbel Emevî halifesi II. Mervân'ın eğitimini üstlendi. Görüşleri üzerinde etkili olduğu için Emevîler'in bu son halifesine Ca'dî lakabı verilmiştir. Ca'd halku'l-Kur'an* konusunda Halife Hişâm b. Abdülmelik'e yakınlığı ile tanınan Meymûn b. Mihrân'la da münazaralarda bulundu. Kur'an'ın mahlûk olduğu görüşünü savunduğu için Meymûn tarafından Halife Hişâm'a şikâyet edildi. Bir süre Vali Muhammed b. Mervân'ın sarayında kaldı. Daha sonra Basra ve Kûfe taraflarına giderek saklanmaya çalıştıysa da halifenin, Irak Valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye Ca'd'ı yakalayıp idam etmesini emretmesi üzerine tutuklandı. Tutukluluk süresi uzayınca Ca'd'in taraftarları halifeye başvurarak serbest bırakılmasını istediler; ancak bu vesile ile onun hâlâ öldürülmediğini öğrenen halife valiye derhal ölüm emrini infaz etmesini bildirdi. Bunun üzerine Ca'd bir kurban bayramı günü Hâlid el-Kasrî tarafından Kûfe veya Vâsıt'ta muhtemelen 124 (742) yılında idam edildi. Ölüm yılı olarak 118 (736) ile 128 (745) arasında değişen tarihler de kaydedilir. Akaidle ilgili farklı görüşleri yüzünden veya saltanata dayanan Emevî idaresinin, Kur'an ve Sünnet'teki devlet idaresini düzenleyen ilkelere uymadığını ileri sürerek onlara karşı siyasi mücadeleye girişmesi sebebiyle öldürüldüğüne dair değişik rivayetler de vardır (Taberî, VI, 591).

Mu'tezile, Cebriyye ve Mürcie'ye nisbet edilen Ca'd b. Dirhem'in kelâmî görüşleri hakkında kaynaklarda bulunan bilgiler şu dört noktada toplanmaktadır: 1. Âlem cevherler ve arazlardan ibarettir. Bunlar hâdis olduğundan âlem de hâdistir. 2. Allah Teâlâ'nın zâtı dışında kadim olan birtakım sıfatları yoktur. Eğer bu tür sıfatları bulunsaydı Allah'ın birli-

ği (tevhid) ilkesi ortadan kalkardı. Allah'ın yaratıklara benzemesi düşünülmeceğine göre naslarda O'na izâfe edilen "yed", "vech", "ayn" gibi kavramların teşbih ve tescime götüren zâhirî anlamlarından farklı mânaları bulunmalıdır. Bu sebeple ilâhî sıfatları konu edinen naslar aklın ışığı altında yoruma tâbi tutulmalıdır. Allah'ın Hz. Mûsâ'ya hitap ettiği de beşerî anlamda değildir. 3. Kur'an-ı Kerim kadim değil hâdistir. 4. Kullar fiil işleme gücüne (istitâat) sahiptirler ve bu güçle fiillerini kendileri meydana getirirler. Zira bir fiilin meydana gelmesi kulun gücünü kullanmasına bağlıdır. Bu husus tecrübe ile bilinmektedir. Kulların, fiillerine ilişkin ayrıntılı bilgilerden yoksun oldukları ve istedikleri her fiili meydana getirmekten âciz kaldıkları noktalarında toplanan eleştiriler karşısında Ca'd'in bu görüşü terkederek fiillerin kullar tarafından değil Allah tarafından yaratıldığı, dolayısıyla insanların cebir altında buldukları görüşünü benimsediği de nakledilir (Hüseyn Atvân, s. 84). Daha sonra Mu'tezile'nin beş esastan kabul edilecek olan "emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker" prensibi de kaynaklarda Ca'd'a nisbet edilen görüşler arasında yer alır.

Maniheizm, Sâbiilik, Yahudilik gibi eski din ve kültürlerin tesirinde kalarak İslâm akaidinde yeni görüşler ortaya attığı söylenen Ca'd b. Dirhem'in hayatı ve itikadî görüşleri hakkında yeterli bilgi bulunmadığından kendisine nisbet edilen görüşlerin ona ait olup olmadığını, ayrıca eski kültürlerden ne ölçüde etkilendiğini belirlemek oldukça güçtür. Bununla birlikte onun itikadî konuları aklın ışığında açıklamaya ve İslâm düşüncesinin fizik ve metafizik sisteminin temellerini atmaya çalışan ilk kelâmcılardan olduğunda şüphe yoktur. Vehb b. Münebbih, Ca'fer es-Sâdık, Behlül eş-Şâmî gibi Selef âlimleri tarafından eleştirilen Ca'd'in görüşleri daha sonra İslâm dünyasında yankı bulmuş, Cehm b. Safvân, Vâsıl b. Atâ, Amr b. Ubeyd ve diğer bazı Mu'tezile âlimlerince benimsenerek kelâm disiplininin teşekkül etmesinde rol oynamıştır. İbn Teymiyye, Ca'd'in Harranlı olması ve Sâbiilik'le Keldânîler'den gelen felsefî görüşleri yakından tanıması sebebiyle, İslâm dünyasında felsefenin yeni kurulmakta olduğu kendi döneminde bilhassa ilâhiyata dair konularda filozofları da güçlü bir şekilde etkilediğini öne sürer (Der'û te'âruz, I, 312-313; VII, 175; Mecmû'û fetâvâ, V, 20-22).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *Halku ef'âil' ibâd*, Beyrut 1404/1984, s. 7; Dârimî, *er-Red'ale'l-Cehmiyye* (nşr. Gösta Vitestam), Leiden 1960, s. 4; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VI, 591; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 401; Bağdâdî, *el-Farğ* (Kevserî), s. 17, 167; İbn Hazm, *el-Faşl* (Umeyre), V, 70; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, s. 325; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 264, 428; a.mlf., *el-Lübâb*, I, 282-283; İbn Teymiyye, *Mecmû'û fetâvâ*, V, 20-22; a.mlf., *el-Fetva'l-Hameviyyetü'l-kubrâ* (a.e. içinde), s. 20-21; a.mlf., *Der'û te'âruz'îl-âkl ve'n-naql* (nşr. Muhammed Reşad Sâlim), Riyad 1399-1403/1979-83, I, 312-313; VII, 175; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 399; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ'*, V, 433; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 101-120*, s. 337-338; Safedî, *el-Vâfi*, XI, 86-87; İbn Kesir, *el-Bidâye*, IX, 350-351; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, II, 105; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, II, 322; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 169-170; İrfan Abdülhamîd, *Dirâsât fi'l-firak ve'l-akâ'id'îl-İslâmiyye*, Bağdad 1967, s. 129, 219-220; Ali Sâmi en-Neşâr, *Neş'etü'l-fikr'îl-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1977, I, 329-332; W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 305; İbrâhim Medkûr, *Fi'l-Felsefeti'l-İslâmiyye*, Kahire 1983, II, 27; Muhammed Münîr ed-Dimaşkî, *Nemûzec mine'l-a'mâl'îl-hayriyye*, Riyad 1401/1988, s. 235-237; Hüseyn Atvân, *el-Firaku'l-İslâmiyye fi bilâdi's-Şâm fi'l-âsri'l-Ümevî* [baskı yeri yok], 1986, s. 83-91; M. Şemseddin, "Müttekellimîn ve Atom Nazariyesi", *DİFM*, I, 82-83; G. Vajda, "İbn Dirham", *EI*² (İng.), III, 747-748.

🕌 MUSTAFA ÖZ

CA'DE (Benî Ca'de)

(بنو جعدة)

Adnânîler'e mensup
bir Arap kabilesi.

Kâ'b b. Rebîa b. Âmir b. Sa'saa'nın altı oğlundan biri olan Ca'de'ye nisbetle Benî Ca'de diye adlandırılan bu kabile İslâm'ın ilk dönemlerinde Yemâme bölgesinde, merkezi Felec olan Ekme (Ükme), Melâh ve Sîdâre'de yaşıyordu. Felec'e 7-8 fersah mesafedeki Gayl ve İnân adlı iki vadileri ve Atluhâ adında bir de su kaynakları vardı.

İbn Sa'd'ın verdiği bilgiye göre Benî Ca'de hicretin 9. (630) yılında İslâmiyet'i kabul etti ve Rukad (Rakkâd) b. Amr'ı Hz. Peygamber'e elçi olarak gönderdi. Hz. Peygamber de Rukad'a Felec topraklarından verimli bir arazi parçası bağışladı ve kendisine buna dair bir de belge verdi. Benî Ca'de'nin, Cerm kabilesiyle aralarında meydana gelen bir anlaşmazlık sebebiyle hakem olması için Hz. Peygamber'e başvurduğu bazı kaynaklarda zikredilmektedir.

Hz. Peygamber'e methiye yazan meşhur şair Nâbîga el-Ca'dî (ö. 50/670), Hz.

Ali ile Muâviye arasındaki hilâfet müca-
delesinde Muâviye'nin barış teklifini Hz.
Ali'ye götürülen Ziyâd b. Eşheb ile Abdul-
lah b. Zübeyr'in halifelüğünü ilân ettiği yıl-
larda Horasan ve Kirman'da valilik ya-
pan Abdullah b. Haşrec Benî Ca'de'ye
mensup olan meşhur kişilerdir.

Arabistan'ın güneyinde Yemen'de, bu-
gün Bilâd-ı Âmir diye bilinen yerde ya-
şayan ve Ca'de adıyla anılan başka bir
Arap kabilesi daha vardır. Ancak bunla-
rın buraya göç eden az sayıdaki Yemâ-
me Ca'dileri'nin yerli halk ile karışma-
sından meydana geldiği ve bundan do-
layı Benî Ca'de diye adlandırıldığına dair
rivayetler vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcü'l-ʿarûs, "cʿad" md., ayrıca bk. VIII, 53;
İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Nâci), s. 352-355; İbn
Hişâm, *es-Sîre*, II, 249, 290; İbn Sa'd, *et-Tabâ-
kât*, I, 303; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 289; Bekrî,
Muʿcem, I, 184; II, 694; III, 1011, 1029; IV,
1253-1254, 1296-1297; Sem'ânî, *el-Ensâb*, III,
265; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, II, 340-341;
Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1405/
1984, s. 199-200; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc.
Hüseyin Cahid), İstanbul 1924-27, VI, 330; *el-
Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 611; Kehhâle, *Muʿcemü
kabâʿili'l-ʿArab*, Beyrut 1402/1982, I, 193-
194; M. Hamîdullah, *el-Vesâʾîku's-siyâsiyye*,
Beyrut 1403/1983, s. 318; J. Schleifer, "Câde",
IA, III, 6; W. Caskeel, "ʿAmir b. Saʿsaʿa", *Elʿ*
(İng.), I, 441-442; C. E. Bosworth, "Djâʿda
(ʿAmir)", *a.e.*, II, 365.

NADİR ÖZKUYUMCU

CA'Dİ

(bk. İBN SEMÜRE el-CA'Dİ).

CAETANI, Leone

(1869-1935)

İlk devir İslâm tarihi üzerindeki
çalışmalarıyla tanınan
İtalyan şarkiyatçısı.

12 Eylül 1869'da Roma'da doğdu. Baş-
langıcı Ortaçağ'a kadar giden soylu Ca-
etani sülâlesine mensuptur; anne tara-
fından dedesi ise Viyana'da yaşayan ve
ünlü tarihçi J. von Hammer-Purgstall ile
birlikte çalışan Polonyalı Kont Rzewustky'
dir. Babası Don Onorato Caetani 1896'da
İtalya Dışişleri bakanı olmuş, Antik-
çağ edebiyatı ve Dante uzmanı ünlü bir
bilim adamıdır. Leone Caetani Roma Üni-
versitesi'nde edebiyat tahsili yaparken
İslâm dünyasına büyük bir yakınlık duy-
du ve Latince ile Yunanca gibi öğrenimi
mecburi olan klasik dillerden başka Al-
manca, İngilizce, Farsça ve Arapça öğren-
di. Tahsilini tamamladıktan sonra ken-

dini tamamen İslâm tarihine verdi; baş-
ta Arapça olmak üzere çeşitli dillerde
yazılmış pek çok yazma ve basma eser
toplayarak zengin bir İslâm tarihi kü-
tüphanesi kurmayı başardı. İslâm dün-
yası kaynaklarını yakından tanımak için
Hindistan, İran, Tunus, Cezayir, Mısır,
Suriye, Lübnan ve İstanbul'a giderek bir-
çok yazma topladı.

Caetani ilmi çalışmalarının yanında aile
geleneğine uyarak siyasetle de uğraştı
ve milletvekili oldu. Mecliste İtalya'nın
Osmanlı Devleti'ne bağlı Libya toprakla-
rını işgal etmesine karşı çıktığı gibi ga-
zetelerde bu işgalin hukukî dayanağının
bulunmadığını ifade eden ve hükümeti
suçlayan çeşitli yazılar yazdı. Sosyalist-
ler arasında yer aldı; kilise ve din adam-
larına muhalif cereyanın (anticlericalisme)
ateşli bir savunucusu oldu. Aşırı poziti-
vist görüşlere sahip olan Caetani çağ-
daşı düşünürlerden etkilendi ve fikirle-
rini İslâm dünyası ve İslâm tarihi üzeri-
ne kaleme aldığı ilmi yazılara da yanı-
tarak çeşitli tepkilere mâruz kaldı.

1924'te, müslüman milletlerin tarih,
din ve kültürlerini araştırmak için daha
sonraları Fondazione Caetani adıyla an-
ılan Fondazione per gli Studi Musulmani
adlı vakfı kurdu. Fakat siyaset alanında
daima muhalefette kalan Caetani ikti-
dara gelen faşistlerle anlaşamadı; *An-
nali dell'Islam* adlı eserini tamamladıktan
sonra zengin kütüphanesiyle ser-
vetinin bir kısmını üyesi olduğu Accade-
mia Nazionale dei Lincei'ye bırakarak
1927 yılında yönetimin baskılarından ka-
çıp siyasî mülteci sıfatıyla Kanada'ya git-
ti ve orada yeni bir eser vermeden 24
Aralık 1935 tarihinde öldü. Mussolini yö-
netimi onu vatandaşlıktan ve mensubu
olduğu akademinin üyeliğinden çıkardı.
Ancak faşistlerin iktidarının yıkılmasın-
dan sonra itibarı iade edildi ve ölümün-
ün ellinci yılında Accademia Nazionale
dei Lincei'de adına düzenlenen büyük
bir toplantıda eserleriyle hayatı yeniden
değerlendirildi.

Eserleri. Caetani'nin kitap, makale, kon-
ferans metni ve tebliğ halinde yayımlan-
mış birçok çalışması bulunmaktadır; bun-
lar arasında dört kitabı en önemli eserle-
ri kabul edilmektedir. 1. *Chronographia
islamica* (I-V, Roma 1912-1918). Geniş bir
İslâm kronolojisidir. Eserin tamamı 1-
922 (622-1517) yıllarını içine alacak şe-
kilde planlanmış olmakla birlikte ancak
1-132 (622-750) yıllarını kapsayan kıs-
mı yayımlanabilmiştir. 2. *Studi di storia
orientale* (I, Milano 1911; III, Milano 1914).

Dört cilt halinde planlanan eserin yalnız-
ca İslâm ve Hıristiyanlık, İslâm öncesi
Arabistan ve Araplar, peygamber ve dev-
let adamı olarak Hz. Muhammed, hilâfet
devrinin başlangıcı ve Arabistan'ın fet-
hinden bahseden I ve III. ciltleri neşre-
dirmiştir. 3. *Onomasticon arabicum* (I-II,
Roma 1915). Giuseppe Gabrieli ile bir he-
yeten de derlenmesine yardım ettiği eser-
de İslâm'la ilgili tarihî, coğrafi ve biyog-
rafik çalışmalarda geçen şahıs ve yer
adları hakkında bilgi verilmiş olup ta-
mamlanamamıştır. 4. *Annali dell'Islam*.
1905-1926 yılları arasında Milano ve Ro-
ma'da büyük boy on cilt halinde neşre-
dilen eser Hz. Peygamber'in hayatı ile
başlar ve hicretin 40. yılına kadar gelir.
Eserin tamamı, İslâm tarihinin bütünü-
nü ele alacak şekilde yirmi beş cilt ola-
rak planlanmıştı. Caetani, 1972-1973 yıl-
larında ofset baskısı yapılan bu en meş-
hur ve en hacimli eserini, bir komisyon
halinde çalışan genç İtalyan araştırmacı-
ların hicretin her yılı için İslâm kaynak-
larından yaptıkları tercümelere dayana-
rak yazıyor, müsveddeleri de I. Guidi, H.
Lammens, C. A. Nallino, J. Horowitz, C.
H. Becker, G. Levi della Vida gibi şarki-
yatçılara gönderip onların görüşlerini al-
dıktan sonra gerekli düzenleme ve de-
ğişiklikleri yaparak son şeklini veriyor-
du. Eserin dikkat çeken en önemli özel-
liği çok zengin bir malzemeye sahip
oluşudur. Kitabın tamamı Hüseyin Ca-
hit (Yalçın) tarafından Türkçe'ye tercü-
me edilmiş, ancak sadece hicretin 12.
yılına kadar olan kısmı *İslâm Tarihi* adıyla
yayımlanmıştır (I-X, İstanbul 1924-1927).
Atatürk'ün okuduğu kitaplar arasında
yer alan bu tercümenin yayımlanmayan
müsveddeleri Türk Tarih Kurumu'nun
yazma eserler bölümünde bulunmaktadır
(nr. 134). Türk araştırmacılar, diğer
çalışmalarından habersiz olarak Caeta-
ni'yi yalnız bu tercümeyle dayanarak an-
lamaya çalıştıkları için hatalara düşmüş-
lerdir. M. Asım Köksal, *Müsteşrik Caeta-
ni'nin Yazdığı İslâm Tarihindeki İs-
nad ve İttiralara Reddiye* (Ankara 1961,
1986; İstanbul 1987) adlı eseriyle Caeta-
ni'nin bu kitabında mevcut, hadis ve is-
nad* meseleleri başta olmak üzere çe-
şitli konulardaki görüşlerine cevap ve-
rme çalışmışsa da esas fikirlerini ihti-
va eden eserlerini okumadığı için ten-
kitleri yetersiz kalmıştır.

Caetani'nin diğer bazı eserleri de şun-
lardır: *La Arabia nella storia del mon-
do* (Roma 1907); *La psicologia delle
grandi vittorie arabe* (Roma 1907); *La
Studio storico dell'Islam* (Roma 1908);